

Niet: »Er is geen reden om derwijs bekommerd en bezorgd te zijn: maar veeleer omgekeerd: »Gij hebt nog geen begrip van uw wezenlijke komst, want verstandig ge te zijn heb ik van heden, zoo zoudt ge geen tijd noch kracht overhouden, om aan het kwaad van morgen ook maar te denken.»

Dat ge met het kwaad van morgen en van overmorgen nu reeds bezig zijt, toont dat ge over het kwaad van heden heenglijdt, dat niet doorziet, dat niet peilt in zijn diepte.

En daarom: Vervul u thans hoofd en hart niet met het kwaad, dat bij morgen hoort. Dat komt eerst aan de orde als het morgen zijn zal. Thans hebt ge voor het kwaad van den dag te zorgen. En wie recht staat, zal merken, dat hij daarmede de handen reeds meer dan vol heeft.

Ge houdt geen tijd noch kracht over, om nu reeds met het kwaad van morgen bezig te zijn. Elke dag heeft genoeg en te over aan zijn eigen kwaad.

Zelden we dan te veel, dat er in dit krasse woord iets *periphrastisch* ligt! Iets dat opeens uw overwegingen omzet, en u anders voor het leven doet staan?

Ge hadt u reeds aan te veel kwaads gewend. Voor u, zooveel dat toch eigenlijk uw hart zeer deed, waart ge reeds ongewoone geworden. Dat noemdet ge al geen kwaad meer.

En waar ge voor schrikken bleef, waren alleen die heel ergo dingen en pijnlijke benauwdheden, die uit de verte u tegengrijsden.

En u roept Jezus u op eenmaal naar uw hart terug, en klaagt u aan over uw ongewoetheid. Dat ge »savonds bij het naar bed gaan zegen kunt: »Goddank, vandaag is alles wel gelopen. Geen kwaad is er geweest,» onderwijl toch, bij heiliger licht bezien, niets goed liep, noch in uw eigen hart, noch in uw gezin, noch in uw omgang, en niet alleen uw innerlijk leven, maar uw betrekking tot anderen, en uw levensstand zoo gansch anders was en bleef, dan dit zijn moest in uw *Paradijs*, terwijl gij toch als Gods kind al wat minder dan het Paradijs is, een *kwaad* moest weten te noemen.

Maar daar zijt ge over heen. Ge zit in den kerker, en zijt er door afgestompt. Ge draagt boelen en het ergert u niet meer als de schalmen er van in uw vleesch innipen.

Dat is uw zelfverlating. Geboren koningskind, hinderen u de bedelaarslomp niet meer, die u bij beter en bij dieper inzicht toch ootteren.

En juist nu dat laten varen van uw hooger geluk, dat afzien van uw aanspraak op hooger geluk, dat is het wat u van uw God, van uw Oorsprong, van uw Vader in de hemelen verveemdt. Daardoor ploft dan de zorge voor de toekomst van uw God op u neder. En terwijl ge hard van huid zijt geworden voor het kwaad in het heden, waartegen gestrijden moest, bezwijkt ge machteloos, en zonder kracht tot verweer, bij den schrik voor het kwaad dat na weken of na maanden komen kan.

En zeg nu niet, dat dit woord van Jezus u nog ongelukkiger maakt.

Dan verwijt men u: »Met mijne zorgen voor de toekomst heb ik het al zoo zielsbenauid; en nu wilt ge me nog het hart bezwaren met allerlei kwaad in het heden, waarvan ik gelukkig geweest was, en dat nu deswege niet meer beklemmt.»

Maar de ervaring leert het anders, en zet op Jezus' woord het zegel.

We moeten weten, dat ons leven is »zwerfend en verdelend, dat het mees van dien is moete en verdriet.» We moeten elken dag de rauwe tegenstelling voelen tusschen het geluk dat God ons bereid had, en de werkelijkheid te midden waarvan we leven. Dan alleen weet en beken ge, dat u thans daarboven, u vaderland bij God is, en dat de harde reis, die we hier te volbrengen hebben, gevolg is van onze eigen schuld, dat we den verkeerdten weg insloepen, en dus op dien weg, weer terug moeten, om weer uit te komen bij onze God.

Zoo wordt alles van binnen in u wakker. Ge maakt de hoogste aanspraak op uw erfenis om Jezus' wil daarboven, maar juist daarom geen de minste aanspraak om het wel te hebben, nu reeds, hier op de pelgrimreis.

Hier is het kwaad, en het kwaad is er alle dag, is er elk uur, is er van binnen en van buiten, in u en in anderen. En wij daar een oog voor heeft, die leeft, dien schrijft het door de ziel, maar dien prikelt het ook de energie, en die kan te midden van zijn kwaad zoo stil en innig dankbaar zijn voor elken beker koud water, die hem op de pelgrimreis nog gerelikt wordt.

Wie half blind door het leven gaat, en daarom het kwaad van elken dag niet ziet, die kent geen zonde, die kent geen komst over de zake Gods, dien wegen zijn kinderen niet met een eeuwig belang op het harte, dien vertoert de liefde van Christus en zijn Sion niet.

Als zulk een man de honderdduit met de loterij trok, en geen zieken in huis heeft, en vrienden voor den omgang bezit, dan is hij de wereld te rijk, en zou hij alle zorg van zich schudden.

Andere behoeften, dieper noden, angstiger zorgen kent hij niet.

En daarin juist ligt het valsche van zijn toestand; want eens komt de ure, dat geen geld meer latens biedt, en de doodangst van den eeuwigen nood op de ziel valt, en het naar het oordeel gaat, en al dit kwaad van elken dag, waarvoor hij nooit een oog had, opeens als een machtig spooksel voor hem zal staan.

Wie, als hij maar geld had, al zijn zorgen zou afleggen, steunt in het binnenste van zijn hart nog meer op Mammon dan op God. Soms zelfs is zijn bidden niet anders dan een bidden of God hem bij Mammon gunste wil doen verwerpen.

En om dien boeten toestand bij den worte al te snijden, daarom roept Jezus u zoo zonder sparen van het kwaad van morgen en overmorgen naar het kwaad van heden terug.

Naar het kwaad van den dag, een dag waarop gij nog geen kwaad ziet, omdat er een blind-doch om uw oogen ligt geworden. En nu rukt Jezus dien blinddoek af, en toont al het kwaad, dat er heden is. Heel ander kwaad, veel dieper kwaad. Schulden niet van geld, maar schulden voor God. Schulden die scheiding tusschen u en uw Vader in de hemelen maken, en juist daardoor u de rust en den troost benemen, die het geloof in uw Vader daarboven voor de toekomst schenken kon.

Hier nu hinkt Goddelijke wijsheid.

Wie toch dit nieuwe jaar ingaat, niet om zijn God de zorge voor de toekomst uit de handen te nemen, maar om elken dag met open oog het kwaad aan te zien dat er dien dag is, er dien dag tegen te strijden, en het dien dag te overwinnen, die komt met elken dag zijn God nader, en leert elken dag te beter de moeilijke les, om aan zijn God over te geven, wat toch die God in zijn hand heeft.

E Voto.

Voor de vier deelen van *E Voto* zijn twee banden beschikbaar gesteld, zoodat beide malen twee deelen in één band worden gebonden.

Deze banden kunnen niet van *linnen*, maar moeten van *sterk leder* zijn, en voorts dien stillen, deftigen vorm hebben, die bij zulk een werk past.

Zulke banden zijn gereed voor het eerste paar deelen. De banden voor de deelen III en IV zijn gereed en verzonden.

Elke band kost één gulden.

Zij, die wenschen, dat deze band hun franco worde toegezonden, hebben zich daartoe aan te melden bij de Administratie van ons blad, onder overname van postwissel of in postzegels van f 1, voor elken band zonder aftrek van onkosten.

Op enkele aanvragen zonder betaling worden geen banden verzonden. Ook de thans reeds bestelde banden worden dus niet geleverd, tenzij men vooraf daarvoor het geld zende. Om verwarring te voorkomen, kan van dezen regel in geen geval worden afgeweken.

Met het in den band zetten der deelen belast de Administratie zich niet.

Voorts wordt herinnerd dat afzonderlijke deelen in geen geval geleverd kunnen worden en de prijs voor het geheele werk thans f 24 is.

De Administratie.

Amsterdam, 27 Dec. 1895.

Reven?

Aan hetgeen we een vorig maal over den snellen afloop van water aan de Utrechtse theologische faculteit schreven, dient nog iets toegevoegd.

Het kon natuurlijk den indruk maken, alsof onzerzijds de principieele zwakte der faculteit in de dagen van haar bloei aan min edele bedoeling werd toegeschreven.

Dat is intusschen volstrekt niet het geval. Ons is zeer wel bekend, dat de theologie haar sieden, evenals de Ethischen en Irenischen, en in het algemeen de Vermittelingstheologie, te goeder trouw in den waan verkeerd, dat hun wijze van optreden de eenig doeltreffende was.

We stelden boven dit artikel *»reven?»*. En metterdaad in dien teemastern ligt heel hun stelsel uitgedrukt.

Ze zeiden wel uit deze theologie, maar niet dan met gereefde zinnen.

Matig moest men in zijn eischen, bedachtzaam in zijn optreden, toegevend en nuchtelijk in zijn program zijn.

En wat bewoog hen nu, om die wijze van doen aan te bevelen aan anderen en zelfs in praktijk te brengen?

Geen minder verlangen, dan, als het kon, de toongevende klasse, de beschaaft burgerij, de gegoede leeken weer voor den Christus te winnen.

Ze merkten op, dat nog wel een deel van het platteland, en ook in de steden een deel van onze kleine burgerij, aan het geloof der vadersen vasthield, maar dat het overig deel van ons volk al verder afweek.

En nu kwam de vraag in hen op, of men, door wat water in zijn wijze te doen, in dezen droeven stand van zaken geen verandering kon teweegbrengen.

Zij meenden van ja.

En in die veronderstelling zijn ze toen aan den arbeid getogen, en hebben ze de poging gewaagd, om de Christelijke religie voor de hoogere en meer ontwikkelde standen smakelijk te maken.

Ze begonnen daarom met allerlei toe te geven, in velerlei zich te schikken, op tal van punten aan den tegenstander gelijk te geven.

Wat zij voorstonden was niet meer die »oude stoeve Gereformeerde religie,» maar een zeker soort moderne orthodoxie, die de taal van onze eeuw sprak.

Ze deden drie vier passen naar den tegenstander, in de stille hoop, dat de tegenstander evenveel passen naar hen zou doen.

Toen schrijver dezes te Utrecht zijn intrèede had gehouden als predikant, zei een bewonderaar van Beets in de consistoriekamer tegen hem: »Van de ouderwetse orthodoxie is niets meer te hopen. Mannen als gij, die eerst Modern zijn geweest, zijn mijn hope voor de toekomst. Van de nacht school moeten we af, en we hebben ons aangezicht naar de Modernen te keeren. Daar zit het Christendom der toekomst.»

Toch heeft juist het verblift te Utrecht schrijver dezes, eens en voorgoed, het verderfelijke van dat stelsel der »gereefde zinnen» in doen zien.

Wat toch wou hij?

Dit, dat in al de kringen, waar men dat stelsel aanhing, met minachting over de eenvoudige vromen werd gesproken, en dat men verguld was met een goedig lachje van modern-wetenschappelijke zijde.

Men was er voor de oude orthodoxie bang, en sloeg zijn armen geopend naar de overzij uit.

Ware nu het oordeel dat hierin school gegrond geweest op kennis van ons Calvinistisch verleden, en op kennis van onze Gereformeerde theologie, zoo had men er eenigen eerbied voor kunnen koesteren.

Maar dit was het niet.

Te Leiden bij Scholten stond het onderzoek der Gereformeerde Nederlandsche theologie veel hoger aangeschreven dan te Utrecht.

Te Utrecht deed men er eenvoudig niet aan.

Men las er Duitse boeken, Duitse-Luthersche theologie, vooral in den ver-

zwakten vorm van Schleiermacher. En al moet erkend, dat Prof. Doedes hietegen ten deele protesteerde, toch ontbrak het ook hem aan sympathie voor de belijdenis onzer vadersen.

Niet die belijdenis hoog te houden en te verdedigen, maar haar te kerven en te have-

nen was zijn lust.

De oorzaak hiervan lag eenvoudig daarin, dat men te Utrecht niet *geloofde* wat eens de vadersen geloofd hadden.

Zij, die er den toon aangaven waren kinderen *anderes geestes*.

En wat heeft nu de toekomst geleerd? Wat is nu, na een historie van straks een halve eeuw, de vrucht geweest van deze moderne orthodoxie?

Heeft ze nu haar doel bereikt, en kan ze zeggen, ook maar voor een klein gedeelte, de toongevende klasse voor den Christus gewonnen te hebben?

Er is eenvoudig geen quaestie van. Bij de dagen van den *Rivier* vergeleken, is men zelfs hard achteruitgegaan.

En wat nog erger is, niet alleen dat men zijn doel niet trof, maar zelfs is men gaandeweg verkleurd en verbleekt tot onkenbaar worden toe.

Concessie na concessie is niet door het Modernisme aan deze moderne orthodoxie, maar wel door deze moderne orthodoxie aan het Modernisme gedaan.

Niet de belijdenis, maar de Heilige Schrift! was eenmaal het wachtwoord, en zie, thans reeds is die leuze geheel prijsgegeven, eerst door Prof. Valetton voor het Oude, nu ook door Dr. Haljon van het Nieuwe Testament.

En al wat hun nu overblijft is de *mystiek van het gemeed*.

En nu is er zeker een niet gering verschil tusschen het *mystiek gemeed* van een Valetton en van een Kuonen, of in het algemeen tusschen zulk een man van orthodoxen of van modernen huize.

Wie zelf nog van den orthodoxen kant kwam, behoudt altoos nog zekere sympathieën, heeft nog een anderen achtergrond, en bestaat nog anders dan een Moderne.

Maar dit verschil is alleen te danken aan de nawerking van het vroegere geloof.

En houdt bij een volgend geslacht eenmaal die nawerking op, dan is de tijd niet zeer verre, dat de man van moderne, en de man van orthodoxe herkomst, in de *mystiek des gemeeds* ineenvloeden.

Bij beiden komt het dan niet meer op het geloof in den Christus naar de Schriften aan, maar op het *vroem zijn*.

En wie is dan niet vroem?

Ja wie wil, om zijn vroemheid te toonen, dan niet volgaame meedoen aan allerlei philanthropische vereniging, ja zelfs aan allerlei ascetisch streven?

Professor Woltjer over de Gereformeerde Geschiedenis-beschouwing.

Het Gereformeerde Gymnasium te Amsterdam mag zich verheugen in uitnemenden bloei.

Een ieder geeft er gunstig getuigenis van. Zelfs door niet-Gereformeerden wordt het gezocht. Velen ook buiten onze kring achten dat het ons Amsterdamisch Stedelijk Gymnasium in deugdelijkheid te boven gaat.

Waarom heeft het dit nu te danken? Op die vraag zegt men gemeenlijk: Aan Dr. Woltjer?

En dat is ook zoo.

Maar hiermee is niet genoeg gezegd.

Nader dient gevraagd: Wat is er dan in Prof. Woltjer, dat hij met zoo veelzijdige gebrekkige hulpmiddelen, in zoo korten tijd, zoo schoone uitkomst verkreeg?

En als men zoo de vraag stelt, gelijk ze gesteld moet worden, dan ligt het antwoord gereed: Dat ligt uitsluitend daaraan, dat Dr. Woltjer *man van beginsel* is, en geheel dat Gymnasium op *principieelen grondslag* rusten doet.

Wat dusver zoo tobben gaf, was, dat men aan zulk soort scholen wel zich inspande, om knappe jongens te vormen, en degelijke boeken te gebruiken, en er in het algemeen een vromen zin te onderhouden, maar dat men tusschen dat alles geen verband zag, zelfs niet vermoedde dat achter dat alles vaste, heerschebde beginselen scholen, en dat men dientengevolge geen vasten leidraad had, geen gedragslijn kende, van den hak op den tak sprong, en daardoor na jaren van inspanning nog juist even ver was, als toen men begon.

Het is nu aan deze chaotische wijze van handelen dat Prof. Woltjer den rug heeft toegekeerd.

Hij zag in, dat er bij alles beginselen in het spel zijn, bij het onderwijs in het algemeen en de wijze van behandeling der jongelieden, maar ook bij elk vak, en bij het onderdeel van elk vak, en dat er dan eerst eenheid, en dus kracht en bezieling in het onderwijs kan komen, als niet gedachteloos kleur over kleur wordt geschilderd, maar naar vaste kunstwet de onderscheidene kleuren en tinten in harmonie worden gezet.

Alleen hierdoor is het hem mogelijk geworden, met kleine kracht het dubbele effect te bewerken, van wat anderen bereiken met volledige toerusting.

Hij kan zelf als Rector slechts een klein deel van zijn tijd aan het Gymnasium geven. Andere ambtsbezigheden roepen hem. Zijn onderwijzend personeel bestaat ten deele uit jonge mannen, die nog aan de Academie zijn.

En toch, dank zij zijn beginselvastheid en zijn te werk gaan naar vaste methode, komt hij veel verder, dan Rector en de heel hun leven aan hun Gymnasium kunnen wijden, en door niets dan Doctoren gesecondeerd zijn.

Dit nu is winste voor het Amsterdamisch Gymnasium, maar ook winste voor het Gymnasium van Zetten, dat alleen door in denzelfden weg te gaan, een Gymnasium van weten-

schappelijke beteekenis kan worden, en even-zoo voor de nog op te richten Gymnasia, die zich aldus het pad zullen geeffend zien.

Een vrucht voor de toekomst biedt ons thans weer het verslag van het Amsterdamisch Gymnasium aan, door de beschouwing der Prof. Woltjer daarin mededeelt over de behandeling van de *Geschiedenis* op onze Gereformeerde instellingen.

Zoo maar geschiedenis doceeren, is beginselloos.

Ook bij dit deel van het onderwijs moet men zich rekenschap geven van wat men doet, weten van welke grondbeginselen men uitgaat, en op welk doel men mikt.

Neem slechts, bij wijze van proeve, wat Dr. Woltjer zegt over het hemelsbreed verschil of men hier de materialistisch-nominalistische dan wel de idealistisch-realistische zienwijze is toegegaan, een verschil waarop ook wij, in ander verband, nog kort geleiden de aandacht vestigden.

Hij zegt van de nominalistische zienwijze: Een aangenaam verhaal van gebeurtenissen, die hebben plaats gevonden, is nog geen Geschiedenis. Waardoor wordt bepaald, of een gebeurtenis in de Geschiedenis-verhaal moet worden opgenomen? Welk verband moet er zijn tusschen de gebeurtenissen? Moet er bij het verhaal der feiten gelet worden op oorzaken en gevolgen, op motieven en beginselen; moet er gevraagd worden naar een richting, een plan, een einddoel, of is dat alles niet noodig? Die vragen heeft de leeraar in de Geschiedenis voor zich zelf te beantwoorden, wanneer hij, zoo als men recht heeft te eischen, zijne taak bewust en met een doel voor oogen, waarvan zijne methode wederom afhankelijk is, zal uitvoeren.

Het antwoord echter, dat op die vragen/gegeven moet worden, hangt wederom af van dieper liggende beginselen en overtuigingen van godsdienstigen en wijsgeerigen aard.

Er is een materialistische opvatting der Geschiedenis, die met het materialisme als wijsgeerig stelsel ten nauwste samenhangt, al zijn zij, die deze opvatting volgen, zich van dien samenhang niet altijd bewust. Dat materialisme is bijna even oud als de wijsbegeerte. Het begint reeds met Democritus. Er bestaat niets anders dan stof, in den vorm van atomen, en ruimte waarin die atomen zich bevinden en bewegen. Alleen de individuele dingen (uit deze atomen samengesteld en in deze ruimte verdeeld, hebben een werkelijk, een reeel bestaan. Al het andere, het algemeene en het geestelijke, is niets dan illusie, een naam zonder wezen. Het materialisme is nominalisme: het leert dat de algemeene en soortbegrippen slechts namen zijn, meer niet. Ook de menschenwereld is niets meer dan de som der individuen die op een gegeven oogenblik in de ruimte zijn omstrakt voor anderen plaats te maken en daarmee voor goed en onherroepelijk te verdwijnen, daar uit de atomen, waaruit zij bestonden, andere individuen worden samengesteld.

Reeds Icarus' spreuk over de geschiedenis van den Trojaanschen oorlog aldus: »Wanneer men zegt, dat Helena geschikt werd en de Trojanen door oorlogsgeweld zijn ten onder gegaan, dan moeten wij wel toornen dat men ons niet dwingt te erkennen dat deze dingen op zichzelf bestaan, maar dat het onherroepelijke verleden de geslachten der menschen, aan wie deze dingen als accidenten, als niet tot het wezen behoorende, maar toevallige verschijnselen, zijn overkomen, heeft weggerukt» (L. 464).

Met allerlei variaties is dit de grondtoon in de beschouwing der geschiedenis alle eeuwen door tot op den tegenwoordigen tijd, bij materialisten, positivisten, naturalisten, of hoe zij verder ook genoemd mogen worden. Geen begin en geen einde, een eeuwige kringloop der gebeurtenissen naar het toeval wil of naar onveranderlijke wetten (recht genoemd een »soort» begrip van veranderingen); een stoffelijke wereld, een natuur, die elk oogenblik is wat zij is, als noodzakelijk gevolg van den voorafgaanden toestand, waarmede dan ook al dat voorafgaande onherroepelijk verdwenen is, terwijl de toekomst der dingen, de individuele voorwerpen die morgen zullen zijn, op gelijke wijze, met dezelfde noodzakelijkheid, uit het heden voortkomt en daarmede dat heden geheel en zonder overschot verzwelt, om op hetzelfde oogenblik door een nieuwe toekomst verzwolgen te worden.

»Gental geschiedschrijvers, die deze opvatting openlijk zijn toegegaan is, daar zij aan de Geschiedenis allen grond ontnemen en dus de studie der Geschiedenis eigenlijk overtoollig maakt, natuurlijk niet groot, maar het positivisme en de social-democratie, die feitelijk op dit standpunt staat, breidt zich in den tegenwoordigen practisch-materialistischen tijd hoe langer zoo meer uit ook onder onderwijzers, leeraars en hoog-leeraars, en zal deze opvatting, die, zij het niet in de hoogste, dan toch in zeer brede kringen, ook thans reeds practisch gehuldigd wordt, bij het onderwijs in de Geschiedenis hoe langer zoo meer doen gelden.

Lijfrent tegenover deze beschouwing staat de leer van hen, die de idee, het geestelijke, als het eenig waarlijk zijnde en onvergankelijk, alles wat deze stoffelijke wereld vertoont als beeld en schaduw beschouwen. Voor hen zijn de algemeene, de soortbegrippen meer dan bloote namen, ze zijn werkelijkheden; we kunnen hen daarom in dit opzicht realisten noemen, waar we te voren de materialisten nominalisten hebben genoemd. Het feitelijke en empirische tellt voor deze idealisten weinig of niet mee; de logische gedachten alleen zijn het wezenlijke en werkelijke. Merkwaardig is het na te gaan hoe weinig er van historie sprake is bij Plato, en moge al Hegels filosofie in zeker opzicht terecht historisch genoemd worden, men vergeet niet, dat die historie niets anders is dan een openbaring en een verwerkelijking der idee, een ontwikkeling van den absoluten geest in den tijd. En wat de historie in engeren zin betreft, zij moet zich het dwangbuis dezer ideeën laten aanleggen: het feitelijk en empirisch gegeven moet zich schikken naar de wilkeur van het denken. Maar ten slotte komt ook hier alles neer op een noodzakelijke en onveranderlijke orde der gebeurtenissen. Iedere graad van ontwikkeling komt voort uit een voorafgaande ontwikkeling en is door eenen noodzakelijken band vastgeknoopt aan een nog vroeger ontwikkeling.

In de materialistische opvatting der geschiedenis atheïstisch, deze idealistische is pantheïstisch: de eeuwig zich ontwikkelende idee is God zelf; deze idee komt tot zich zelf, wordt aan zich zelf onttrekt, in het denken van den mensch.

't Is waar, dat ook deze beschouwing der Geschiedenis, die in de eerste helft dezer eeuw zoovele aanhangers telde, thans door weinigen gehuldigd wordt; maar dit verschijnsel is niet zozeer het gevolg van een principieel inzicht

in het onware dezer beschouwing, als wel van een te nemende traagheid in het doordenken en onverschilligheid voor de dieper liggende beginselen. De gevaarlijke kanten worden gemeden; van deze zijde wordt iets genomen en van gene; 't begin en het einde worden als onkenbaar buiten rekening gelaten. Het individuele, het bijzondere zelf, heet het object der historische wetenschap, zooals ook de materialistische beschouwing wil; maar van den anderen kant dat individuele niet geïsoleerd genomen en zonder samenhang, maar in het verband der ontwikkeling, waarin het zich bevindt; zoo komt men op de lijn van het idealisme. Maar wat dan het verband is tusschen het individuele en de algemeene ontwikkeling, wat het uitgangspunt en het einddoel is hier ontwikkeling, welke gedachten en vormen deze ontwikkeling beheerschen of leiden, daarover komt men niet tot helderheid; 't liefst laat men deze vragen geheel ter zijde.

Tegenover deze beschouwingen staat principieel de leer der Christelijke kerk, in 't bijzonder der Gereformeerde, de leer des Bijbels, ofschoon zij meer waarheid erkent in de idealistische dan in de materialistische opvatting, en ofschoon zij, in den hoven aangeduiden zin reëel, niet nominalistisch is. Zij ook ziet in de Geschiedenis ideelen werken, maar geen Platonische of Hegel'sche ideelen. Toch ontkenkt u niet de werkelijkheid der stoffelijke wereld, het recht van het individuele bestaan. Deze ideelen zijn voor haar meer dan namen, het zijn machten. De wil, de raad, de gedachten van den persoonlijken, levenden God, die hemel en aarde geschapen heeft, leiden den loop der Geschiedenis; maar ook de zonde werkt, de afval van God, de gedachten des Boozers, want er staat geschreven: wij hebben den strijd niet tegen vleesch en bloed, maar tegen de overheden, tegen de machten, tegen de geweldhebbers der wereld, der duisternis dezer eeuw, tegen de geestelijke boosheden in de lucht» (Ephese. 6: 12). Daaruit volgt dat voor deze Christelijke beschouwing niet het individuele, niet het afzonderlijke en zinnelijk waarneembare in de eerste plaats het wezenlijke is, maar de wereld, de menscheid, de volken, de gedachten. Niet dat zij het individuele niet rekent, maar dat individuele wordt bepaald door zijnen aard en deze aard wordt bepaald door het denkbeeld, dat aan het wezen ten grondslag ligt, door een onstoffelijk en juist daardoor wezenlijk en blijvend principe.

Wanneer God in de schepping planten en dieren laat voortkomen uit de aarde, staat er telkens bij geschreven, dat zij vrucht dragen en zaad zaaien zouden naar hunnen aard. Die aard of soort wordt hier dus beschreven als blijvende onder de veranderingen van het individuele.

En voor den mensch treedt dit nog duidelijker in het licht, als de grond van het menscheelike wezen boven het individuele zijn bestaat. Geheel het organische leven ontwikkelt zich derhalve naar typen, die door den Schepper zijn vastgesteld voor nog één der individuen bestond; historisch is dus dit algemeene eerder dan het individuele.

Noode bepalen we ons hiertoe. Liefst schreven we nog meer af. Maar heel het stuk is in de *Standaard* van 16 Dec. opgenomen, en kan daarin gelezen worden.

One is het er meer om te doen, om de *beteekenis* van dit schoone, rijke stuk in het licht te stellen.

Zulk een stuk brengt ons verder. Het wijst een weg aan. Het geeft een proeve, hoe zulke quaestien zijn aan te vatten. En bovenal het is een doorloopen protest tegen de stelsellooze en beginsellooze wijze, waarop men dusver, ook in onze kringen, voorthaspeld.

De Calvinistische beweging begint pas. Er is nog geen steen boven den grond te zien. We zijn nog aan het uitgraven van de groeve der fundamenteen, en met het leggen van die fundamenteen wordt pas een eerste begin gemaakt.

Maar dat doet er niet toe.

Als ons volk, en als de wetenschappelijke tegenstander maar merken gaat, dat we een bestek, een vast plan hebben, dat we een eigen stijl volgen, dat we ons door eigen motieven leiden laten, dat we een eigen methode hebben waar kracht in schuilt, en dat we dat alles aan vaste beginselen ontleenen, dan heeft niemand haast, dan komt er voor koortsachtige gejaagdheid kalme kracht in stede, en staat de hope voor de toekomst schoon, dat we eenmaal nog in breder kring ons volk en vaderland ten zegen zullen kunnen zijn.

Hebbe daarom Dr. Woltjer onzen dank voor dit kleine stuk, maar van zoo *verreikende* beteekenis.

De sprokkelaars en de stelselloozen moeten tot bekeering komen, en meer dan breed vertoog, kan zulk een stuk hen daartoe brengen.

Verantwoording.

Gelijk men zich herinnert, had Ds. Bos in de *Vrije Kerk* Dr. Kuiper beschuldigd, dat deze zijne belofte in zake de Theologische School geschonden had.

We vroegen daarop: 1°. wat Dr. Kuiper beloofde, en 2°. waardoor hij dit schond.

Hierop antwoordt Ds. Bos thans met een breed betoog, dat hij ons verzoekt, letterlijk over te nemen.

Hoewel dit, bij een stuk van negen bladzijden druks, te veel vergeerd is, zullen we nochtans aan dit verzoek voldoen.

Het eerste stuk van zijn antwoord luidt dan aldus:

Prof. Dr. A. Kuiper vraagt *deftig* voor hetgeen wij in het voorgaand No. van »De Vrije Kerk» tot verantwoordings van ons optreden tegen Z.H. G., aanhouden ter kenschetsing van de wijze, waarop door hem reeds jaren lang is geageerd op kerkerlijk gebied.

»Wij noodigen hem (Ds. Bos) alsoo uit, om letterlijk en stiptelijk mede te deelen, en zulks met voldoende bewijzen, wat Dr. Kuiper voor de *Vereniging*, *bloofde*, en daarna *geschonden*, en wat hij te Dordt met zijn naam *ontdeekende*, en niet gebouwen heeft.»

Zoo heet het in »De Heraut» No. 935. Vóór wij nu onze bewijzen tegen sommige leestellingen van Prof. Kuiper ter beoordeling aan de lezers van »De Vrije Kerk» aanbieden, verzoeken wij, zoo goed ons doornijkt is, aan bovenstaand verzoek.

Wat Dr heeft?

Allereerst ding, te l handhave eens eige hater Lee vorming te l. pag. Op de gaande d er bijgevo overblijft. Anst. pa Synode in kelijk wat staan der n.l. dat i een volge len, en Gerefco zij de viseren, te oordeel regeling i urante o geven. (D der Syno opgenomen De ges In hat i Christijk degeleed, kington De ges vereenigde hebben u meerde l punt. Het het bading werd, en i ger mocht doring ne zou zijn. zijde moe was genaai Gereform gevonden. d gelling de te oordeel De reg op wat to de »staak» oordeel der geen geve en voor h Over d Concept-B Commissi Synode b In Art. pige Syno Scherken u schreven, half uur gekomen doring va ging.» En de zitting de Synode zijn aanweester rondgedee wijzigingen worden u Na om hoorden wijziging constitio a welke nie bezwaer c Voorzitter ziens dit de bedoe aan wat on heeft gest Om ge Synode te »De S op de S dat de K ben en l tea minst dezen bel tegenover Gereform is» enz. (i met w van somm dit besluit omschrijvi Dus, zo noodig ge spreken, i rouden h Daarin had dit te te voten, zulk een l Synode te — zooals beeld aan »het gaat nert, hoe Christelijk onderhans werden. W over nach der Christ Amsterdam blijdschap kennelijk om toe te op een l afhing. Nocht h de Veree was, dat l slechts vo putaten te »Ag me bijzondere delingen v verhaalde Kuiper l had, dat i om zijn v gezebrak de eerste voor de i met welke bracht is zijn voor dat de z woorden beeb l van die i dat the als in ha een bepa genoemd.